

др Обрад Станојевић,
редовни професор Правног факултета у Београду

ГЛИГОРИЈЕ ТРЛАЈИЋ – ПРВИ СРПСКИ ПРОФЕСОР ПРАВА

Глигорије Трлајић спада међу неоправдано заборављене учене Србе с краја XVIII и почетка XIX века. Он је један од првих доктора правних наука и, вероватно, први српски професор Универзитета. Предавао је Правну историју и Енциклопедију права у Харкову и Петрограду. Поред тога, бавио се поезијом и преводњешћем.

Рођен је у сиромашној породици у Мољу (Војводина). Жељан знања, побегао је од куће и од оваца. Прихватио га је један имућни Србин из Сегедина и школовао. Завршио је најпре философију, затим право. Образованог Србина, који је знао четири страна језика, запазио је руски посланик у Бечу, кнез (le prince) Галицин. После смрти Галицина, одлази у Русију. У Петрограду му је понуђено место професора. Оне године када је у Србији почео устанак против Турака (1804), њему је припала част да својим предавањем отвори школску годину, у присуству цара Александра I. Сачувана је његова расправа на француском језику која се односи на природно право и на методологију правне историје. Она показује да је добро схватио и прихватио владајућа гледишта о праву и историји оног времена. Иако живи у једној феудалној царевини, Трлајић показује симпатије према новој Европи која широм света руши старе системе и уводи нове. Преводио је поезију и драме са француског, руског и немачког, а и сам писао поезију којом је соколио устанике у Србији и пледирао за слогу.

Мучен носталгијом, начетог здравља, он је 1811. године кренуо на пут да још једном види родни крај. Но, смрт га је претекла и он умире од туберкулозе у руском селу Ресное 1811. у својој четрдесет петој години.

Кључне речи: Глигорије Трлајић. – Историја Правног факултета. – Правна филозофија

„Сви Срби треба да састављају један род и грозд, сви, душама једним и истим чувством, чувством сагласности и тесног сједињења... ово једино усређујуће чувство препишује нам опит минулих векова и политика... Чије испуњење једино може нас учинити почитаним пред туђим очима и утврдити нашу срећу међу средним народима на земљи” – писао је Глигорије Трлајић 1805. у време усхићења изазваним првим устанком и победама Срба. Он се љутио због употребе имена Србијанци „ружније име које у Угарској срећни Срби несрећним својим једнородним дају име Сервијанаца, што смамтрам као ужасну обиду (увреду) имену Србаља, нарочито онда када долази од браће”⁽¹⁾. Тако се он међу првима огласио против најгоре врсте шовинизма, оног који постоји унутар једног народа. Та комбинација средњевековног „кампанилизма” и „нарцизма маргиналних разлика” (Фројлд) нанела је много

(1) У писму од 25. априла 1805. године пријатељу у Карловцима (Скупљени списи Глише Трлајића, Панчево, без године издања, стр.64)

зла на овом полуострву, а од нашег народа створила неколико, ризикујући да створи још два (Црногорце и Војвођане) да су ствари наставиле да се развијају онако како су почеле.

Ко је био писац ових тако пророчанских и још увек актуалних мисли?

Његова биографија подсећа на животопис Михаила Пупина, на варијанту приче о Пепељуги под насловом „Од чобана до професора универзитета“.

Глигорије (Глиша) Трлајић је био један од најученијих Срба свог времена: доктор наука, професор универзитета, зналац неколико страних језика. Рођен је 1766. у Молу (Мохолу) у Бачкој, од оца Јоке (Јована) и мајке Пеле (Пелагије) где су живели, како чика – Јова каже, „све сами овејани Срби“⁽²⁾ и где и данас има потомака те породице. Сиromaшан отац, оптерећен бројном породицом (имао је шесторо десе), није могао да омогући школовање бистром сину, тако да је овај проводио детињство уз стоку и свиралу. Али је жељ за знањем била јача од синовљеве послушности и Глиша бежи у Сегедин. Тамо га запажа један Србин трговац, прима у кућу и шаље у школу. Пошто је завршио гимназију и лицеј, одлази у Пешту. На препоруку руске кнегиње Александре Павловне, удате за мађарског племића, добија као одличан ђак стипендију. Прелази у Беч, где завршава најпре философију, а затим права. Пред немачког и мађарског, који је већ добро говорио, учи француски и руски. За образованог Србина чује кнез Гаљичин, руски посланик у Бечу, и понуди му место секретара. По смрти кнеза, Глигорије је однео његову заоставштину у Русију, где му је понуђен посао, али би он радије да служи своме народу. Једно време је радио при славено–сербској штампарији у Бечу, давао часове ђацима, преводио (посрбљивао) књиге за које је сматрао да ће користити његовом роду. Када је штампарија банкротирала, поново се нашао на улици решен да прихвати понуду из Русије. Тако 1796 одлази у Москву, одакле пише носталгична писма својим пријатељима у родном крају⁽³⁾.

Глишина способност и образовање нису остали незапажени тако да му је понуђено место професора Опште историје и Штатистике (то је био назив за Науку о држави, према немачкој речи Стаат) на Педагошком заводу у Петрограду. Било је то оне исте године, 1804, у којој се раја у Србији дигла на устанак. Две године затим он је професор Енциклопедије права „свију древних и садашњих народа“ (нека врста историје и философије права), предмета који захтева управо онакву ширину образовања какву је поседовао Трлајић. Већ исте године био је одређен да, у присуству цара Александра I, својим предавањем отвори школску годину, што је била велика част. Цар му је честитао и када је отишао, колеге су, уз здравицу загрмеле: „Да здравствујет оратор! Да здравствујет Терлаић“ – саопштава раздрагани Глиша писмом својој мајци у Молу. Године 1811. прелази у Харков. Био је већ начетог здравља и вероватно желео да пређе у пределе са нешто блажом климом. Осећајући да му се ближи крај, кренуо је у родну Бачку, али на путу, у селу Ресноје крај Хракова, умире у четрдесет петој години од оне болести која је узела тако велики обол међу нашим људима од пера и науке. Из оно мало података о њему зна се да је био висок, сувоњав, нежног лика, предодређен за „јектику“⁽⁴⁾. „Тако је наш универзитет изгубио преплезнога члана, а ја пријатеља и друга, нација наша великог и ревносног патриоту“ - јадиковао

(2) „Невен“, бр. 15, 1885, стр.226

(3) У писму Косми Јосићу, учитељу, каже: „Остајући овде (у Русији), оставих драго отечество моје, оставих вас, драгоцене пријатеље моје, оставих сву утеху мојега расплаканог срца“ (*Скупљени списи*, стр. 56).

(4) Таквим га описује Радонић (према: *Скупљени списи*, стр. 6)

је његов колега са универзитета у Харкову, Атанасије Стојковић, родом из Руме⁽⁵⁾.

Сва настојања да дођем до неких података о овом нашем ученом човеку, на кога ми је скренуо пажњу др Жарко Поповић, професор Београдског универзитета, такође из Мола, остала су без резултата када сам 1989. боравио у СССР. Можда је десетак дана било премало и вероватно би подробније испитивање лењинградских архива дало неке резултате, уколико ти фондови нису уништени пожаром који је пре неколико година опустошио неке његове делове. Али, не треба замерити великој земљи што је заборавила једног „гостујућег професора“ који је петнаест година свог недугог живота провео у њој. Трлајић се изгубио у „руском мору“, као Исаковићи и други јунаци Црњанског из *Сеоба*. У прошлом веку браћа Јовановић (наравно не они из Њујорка, већ из Панчева) издали су *Скупљене списе Глише Трлајића*⁽⁶⁾. Приближно у то време, Змај-Јова је у свом „Невену“ поставио својим читаоцима питање: „Јесте ли чули о Досетеју Обрадовићу? Јесте ли чули о Вуку Караџићу? О Бранку Радичевићу, Стјепану Митрову Љубиши, о Ђури Даничићу? Али о Глиши Трлајићу, не мање вредном и честитом Србину, сумњам да сте слушали... А да знају мали, да знају велики какав је Глиша марљив био, какав Србин, каково срце! Би га се, зацело, сећали, би волели, би славили И у два наставка, песнички занесено, изнео је животопис „српског сина, Бачванина Глише“⁽⁷⁾, *Енциклопедија Југославије* му посвећује двадесетак редова, а *Општа енциклопедија* упола мање, али не постоји никаква студија, монографија, чак ни чланак посвећен Г. Трлајићу. Да ли је то данак оним временима када ниједан догађај из историје („Догодило се на данашњи дан“) није био старији од 40 година? Или је томе крив наш урођен однос према својим најбољим људима. Свакако да је „завери ћутања“ допринео и архаични „славеносрпски“ језик којим се Глиша служио, као и живот у туђини. Далеко од очију, далеко од срца. Језички и географски удаљен од матице, Глигорије Трлајић је прекривен велом заборав. А својим радом и делом он то не заслужује.

Трлајићев опус је разнородан и обухвата право, поезију, преводилаштво, и епистоларну књижевност.

У оно време романтизма и буђења нација, када су над Србијом „небом свеци војевали“ и када се давњашњи сан о слободи примакао надхват руке, устрептали, нежни („женског лика“)⁽⁸⁾ и родољубиви Трлајић није могао да одоли. Он, који је у писму наручивао из родног краја бачванске свирале („праве, чисте, српске лозе“)⁽⁹⁾, латио се лире и певао неколико песама. Једна од првих је *Зима у Русији* у којој, рекло би се, има не толико десетерачких колико „бећарских“ примеса, али и утицаја великих руских песника оног времена. У *Скупљеним списима* нашле су се три песме, али у прелеву у складу са Вуковом језичком реформом. *Песма у завичај* одише носталгијом за родним крајем, за „свирцима, снашама, колом у авлији“ „највеће на свету и прво блаженство/Да ја скоро кући дођем у моју очину“⁽¹⁰⁾. Он је, заиста, неколико пута из далеке Русије путовао у Мол, и на последњем путу стигла га је смрт.

(5) *Скупљени списи*, стр. 4.

(6) У Панчеву, без године издања

(7) *Животопис Глише Трлајића*, „Невен“, 1885, бр. 15 (стр. 266-230) и 16 (стр. 242-246)

(8) Према речима Радонића (*Скупљени списи*, стр. 6)

(9) „Невен“, бр 15, 1885, стр. 245.

(10) *Скупљени списи*, стр. 10

Следећа песма упућена је Лукијану Мушицком. Наивно и патетично, Глиша позива „Луку“ да не дрема, да се окрене свом роду и позива на слогу: „Ој, дакле, браћо, да сложимо руке/ Да из земље протерамо Турке/ Да грунемо својом србском снагом...“⁽¹¹⁾. Из Петербурга је 1806. упутио песму устаницима и Карађорђу, славећи српско јуначко срце и бритке сабље. Написао је и драму *Всеблаг, или ретки супруг*, али она није објављена.

Истим таквим патриотским жаром надахнут је и његов преводилачки рад. Знајући више језика него било који његов сународник, осим Доситеја, хтео је да то своје умеће искористи и да приближи свом народу нека дела светске књижевности. Још као студент у Бечу је почео да преводи, али је, на жалост, већина тих превода остала у рукопису. Прево је и објавио 1793. моралистичку приповетку Лудвика Николаја:

„Идеа или моужеская и женская добродетель“⁽¹²⁾ Исте године у Бечу штампао је прелеп швајцарског песника Геснера:

„Забавление единого Оугра оудиблениеестественным красотам“⁽¹³⁾. Нешто касније, 1801, у Будиму је објављен превод огледа руског филозофа Херескова о Нуми Помпилију: „Ноума или процветашыщий Римь“⁽¹⁴⁾. Превод Фенелоновог Телемака остао је у рукопису.

Од више његових писама са литерарним претензијама посебно је занимљиво оно упућено Доситеју Обрадовићу 1805. године. Ословљавајући га са „Дражајши друже мојега срца“, Трлајић му се захваљује на писму које му је Доситеј упутио из Трста, као и на књизи о етици. „Твоју Етику јесам читао са величајшим душевним весељем и хвала ти за слатки дарак. Твој портрет краси моју собу и весели тужну душу моју. Жали се на носталгију и пророчански предвиђа да ће можда умрети „у расанку један од другогa“. На крају га „у мислима грли искрени пријатељ и обожаватељ“⁽¹⁵⁾.

Огледао се Г. Трлајић и у дворској, тачније „удворичкој“ литератури, што је био данак времену и положају који је заузимао. Сачуван је његов „славопој царици Александри Павловној“⁽¹⁶⁾, као и „славопој“ архимандриту Рајићу⁽¹⁷⁾, као и беседа коју је на почетку школске 1804/5. године одржао у Петрограду у присуству цара⁽¹⁸⁾. У њој је показао ерудицију и ораторске способности. Велики присталица просвећености, он кличе свом веку и великанима историје цивилизације, Њутну, Франклину „који је истргао небу гром“, Канту. После прегледа светске историје, доприноса Египћана, Грка, Римљана, Германа, Глиша Трлајић се осврће на позно, али веома успешно укључивање Русије у цивилизацијски ток, „на удивљење Европе“, истичући да су просвећивање и знање основне силе и да захваљујући њима Европа,

(11) *Скупљени списи*, стр. 11

(12) Беч, 1793.

(13) Беч, 1793.

(14) Будим, Универзитетска штампарија 1800, стр. 19.

(15) *Скупљени списи*, стр. 62–63.

(16) Трлајић Глигорије, Славопѣние ея императорскому высочеству милости-вѣйшей государинѣ Александрѣ Павловнѣ. – Будим, Универзитет, шам., (1800).

(17) Трлајић Григорије, Славопѣние въ жертву њбашарѣ благодарения пречестиѣйшему господину архимандриту Райчу, при случаи труднѣбѣсъгъ въ дѣсписании славянскихъ народнѣвъ на свѣтъ исшедшихъ принесенное родосыновнею благодарностию Григ. Терлайча мѣсяца листопада 22 дне 1794. ' Беч, Ст. Новаковић, (1794).

(18) *Скупљени списи*, стр. 16–19

иако најмања, влада свим осталим континентима⁽¹⁹⁾. Занимљив је покушај да се нађе српски еквивалент: „душослов“ за психолога⁽²⁰⁾.

Један општи поглед на право и правну историју сачуван је као прилог писму које је Трлајић послао мајци. Он је моли да му опрости што није имао времена да овај свој рад преведе, већ га шаље у француском оригиналу. Била је то студија Кратак преглед коју је поднео управи високошколске установе да би она могла да утврди његове способности за положај унивезитетског професора Енциклопедије права: позитивних права и њиховога проихођења. „Положително право“ је био превод „позитивног права“, као супротности историјском праву, корисног појма који је настао у раном средњем веку погрешним читањем једног фрагмента из Дигеста у коме је реч, не о „*ius positivum*“, већ о „*ius positum*“⁽²¹⁾. Овај невелики рад (шест страница средњег формата) показује да је Трлајић добро знао новине у историографији и праву. Он полази од „јестественог“ (природног права), улоге права у моралном обликовању човека и друштва и даје преглед правне историје, истичући највећи допринос Римљана: „Таквим позитивним законодавством прославили су се у древном свету посебице Египћани, Грци, а над свима Римљани који су дали најсавршеније дело законодавства које је досад могао произвести разум човечанства. За њега је држава природни продужетак људске заједнице чију основу чини породица, а право је средство да се обезбеди унутрашња и спољна безбедност и благостање народа. „Природно право, по данашњем сазнању, представља скуп услова под којима произвољност једног, може да се сједини са произвољношћу другога по свеопштем закону слободе. „Разлика између цивилизације и природног стања првобитног друштва је у томе што друштвени односи захтевају извесна ограничења. Иако живи и ради у једној феудалној земљи, Трлајић показује наклоност према „крстосном“ (крсташком) походу европских народа у Азију који је допринео уништењу феудалне анархије. И ову расправу завршава одавањем признања цару Александру „милосрдном оцу својих срећних поданика“⁽²²⁾.

У време када је из мрачних кутова историје наш народ тек ступао на светску позорницу, када су писмени људи били реткост, један доктор наука, дипломирани философ и правник, професор, зналац четири светска језика, ватрени родољуб, који је, колико су му здравље и живот у далекој Русији омогућавали, помогао свој народ, заслужује да не буде заборављен. У време када славимо јубилеј Правног факултета, ред је да се осврнемо на своје корене, на прве почетке правне науке у нашем народу, а ту почасно место припада Глигорију Трлајићу.

(Примљено 10.01.1991)

(19) *Op. cit.*, стр.28.

(20) *Op. cit.*, стр.22.

(21) Stephan Kuttner, *Sur les origines du terme „droit positif“*, „Revue historique du droit français et étranger“, 1936, стр.728-730.

(22) *Скупљени списи* стр. 28.

*Dr Obrad Stanojević,
Professor of the Faculty of Law in Belgrade*

GLIGORIJE TRLAJIĆ - THE FIRST SERBIAN PROFESSOR OF LAW

Summary

Gligorije Trlajić is one of the unjustifiably forgotten learned Serbs of the end of XVIII and the beginning of the XIX century. He was one of the first holders of a doctorate of legal sciences and, probably, the first Serbian university professor. His courses were legal history and encyclopedia of law at the universities of Harkov and Saint Petersburg. In addition he was interested in poetry and translation.

He was born in a needy family in the town of Mol in Voivodina. Eager to acquire knowledge, he ran away from home and his sheep. After being accepted by a rich Serb in the town of Segedin, he graduated philosophy and then law. As a learned Serb, speaking four languages, he was noted by the Russian minister in Vienna - the count Galicin. After Galicin's death he goes to Russia, Saint Petersburg. In the year of 1804 - namely the one of the uprising in Serbia against the Turks, he had the honour to deliver the opening lecture in the presence of Alexander the First, Russian emperor. We are in possession of his treatise in French relating to natural law and methodology of the history of law. It shows that he has mastered the ruling conceptions of law and history of his times. Although living in a feudal empire, Trlajić sympathizes new ideas in Europe which destroy old systems and introduce the new ones.

He has done translations of poetry and drama from French, Russian and German, but also wrote poetry encouraging fighters in the Uprising in Serbia, while pleading for concord.

Tormented by nostalgia and with ailing health, he tried in 1811 to travel to his native land. However, he died of tuberculosis in Russian village Resnoe in 1811, when he was forty five.

Key words: *Gligorije Trlajić. - The history of the Faculty of Law. - Legal philosophy.*

*Obrad Stanojević,
Professeur à la Faculté de droit de Belgrade*

GLIGORIJE TRLAJIĆ - LE PREMIER PROFESSEUR SERBE DU DROIT

Résumé

Gligorije Trlajić est un des Serbes savants injustement oubliés de la fin du XVIII e et du début du XIX e siècles. Il a été un des premiers docteurs en sciences juridiques et probablement le premier Serbe professeur à l'université. Il a enseigné l'Histoire du droit et l'Encyclopédie du droit à Harkov et à Saint- Petersburg. Il s'occupait aussi de poésie et de traduction.

Il est né dans une famille pauvre à Mol (Voïvodine). Avidé de connaissances, il a fui sa maison et les moutons qu'il devait garder. Il a été accueilli par un Serbe riche de Szeged qui s'est occupé de son éducation. Il a terminé tout d'abord la philosophie et ensuite le droit. L'émissaire russe à Vienne, le prince Galitzine a remarqué ce Serbe instruit qui parlait quatre langues étrangères. Après la mort de Galitzine, Trlajić est parti en Russie. A Saint- Petersburg un poste de professeur lui a été proposé. La même année où en Serbie commençait

l'insurrection contre les Turcs (1804), il eut l'honneur d'inaugurer par sa conférence l'année scolaire „en la présence du tsar Alexandre I". Son discours écrit en français sur le droit naturel et sur la méthodologie de l'histoire du droit a été conservé. Il démontre qu'il a bien compris et adopté les positions sur le droit et l'histoire qui régnaient à cette époque. Bien que vivant dans un empire féodal, Trlajić a des sympathies pour la nouvelle Europe qui renverse partout les anciens régimes et introduit les nouveaux. Il a traduit la poésie et les drames du français, du russe et de l'allemand et il écrivait lui-même de la poésie dans laquelle il encourageait les insurgés en Serbie et plaidait en faveur de la concorde.

Tourenté par la nostalgie, déjà assez malade, il entreprend en 1811 un voyage pour voir encore une fois son pays natal. Mais, il meurt en cours de route, de tuberculose, dans le village russe de Resnoe, en 1811, à l'âge de 45 ans.

Mots clés: *Gligorije Trlajić. - Histoire de la Faculté de droit. - Philosophie juridique.*